

c) DE LA MEMORAND LA MAREA UNIRE. EVOLUȚIA DISCURSULUI POLITIC de Doru Radosav

Actul Memorandului articulează pregnant și complex evoluția mișcării naționale românești din Transilvania. Dincolo de impactul în planul acțiunii politice, Memorandul se prelungește în perimetrul gândirii politice, al doctrinei și reflexiei politice în deceniile până la Marea Unire de la 1918 relevabile în discursul politic care este consecutiv formelor organizatorice, strategiei politice. Încorporând în evoluția sa continuități și discontinuități, discursul politic poate da măsura exactă a mișcării naționale, iar sincronic facilitează percepția climatului politic al unei istorii regionale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX. Analizat doar în zona enunțului configurată de la eșafodajul ideatic la vocabular, discursul politic văzut din prisma unei teorii a textului este un nivel specific al istoriei reale, un element circumscris intertextualității care este “indicele modului în care un text citește istoria și se inserează în ea”¹. Așadar, discursul ca și vorbire, scriere, scriitură este istorie, deci este “flancat” de real, având un efect gnoseologic specific².

Plasat în suita unor repere cronologice, discursul politic se agregă și în jurul dezbaterilor de ordin strategic și organizatoric la nivelul conducerii PNR, al conflictului dintre vechea conducere și noua generație politică care promovează linia neoactivismului, paralel cu impactul social masiv pe care mișcarea memorandistă l-a adus în climatul politic românesc de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Totodată, discursul politic se redimensionează în virtutea instituirii

unor noi raporturi între mișcarea politică transilvăneană și politica Regatului României, între mișcarea națională a românilor transilvăneni și contextul politicii europene, în sensul internaționalizării problemei naționale românești postmemorandiste.

Abordat dintr-o perspectivă internă, strict circumscrisă obiectivelor politice, discursul politic se metamorfozează vis-à-vis de lupta pentru păstrarea naționalității, pentru vot universal etc., subsumate tendințelor permanente de radicalizare politică a elitei naționale românești transilvănene.

Devine o certitudine faptul că, discursul politic accede la o largă instituționalizare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cucerind teren în cele mai variate categorii și clase sociale, discursul politic determină apariția “uzajului popular al politicianului și politica popularului”³. Se realizează acum un intens proces de achiziții de categorii politice de către mase, astfel încât pozițiile elitei politice tradiționale sunt erodate de politizarea socialului, comunitățile emancipându-se de sub tutela “castelului”, a cărui contraputere devine “primăria”⁴.

Discursul politic românesc transilvănean se relevă în modalități variate cu trimiteri directe la eșafodajul organizatoric, strategic și nu în ultimul rând, la achizițiile teoretice pe care le reclama acțiunea politică nemijlocită. Discursul politic este rezultanta unor raporturi de insubordonare reciprocă între acțiunea și meditația politică.

Analiza mișcării naționale din perspectiva discursului politic este una exponențială care subsumează la nivelul ideilor, demersurile acțiunii politice. Pe de altă parte deliberările teoretice reverberează în planul exercițiului politic.

O succintă analiză a discursului politic transilvănean de la Memorand la Marea Unire, presupune totuși fixarea unor repere care pot structura și evalua deopotrivă complexitatea lui concomitent cu dimensiunea diacronică a elaborării lui. Se pot detașa așadar, mai multe direcții de investigație dintre

care prima ar fi cea dedicată componentelor discursului politic: naționalitatea, reprezentarea politică, confesionalitatea, impactul constituțional și legislativ vis-à-vis de obiectivele ideologice ale mișcării naționale românești transilvănene. O a doua direcție ar fi cea care evidențiază polimorfia discursului politic sau variabilele exprimării sale: discursul politic parlamentar, din presă, istoriografia în incidența sa cu discursul politic, elaborările teoretice din perimetrul politologiei concretizate în eseul politic. O altă direcție de investigație ar fi nivelurile discursului politic de la elita parlamentară la elita intelectuală laică și religioasă și până la elita rurală. Ultima direcție de investigație ar fi studierea vocabularului politic, metamorfozele lui, inventarierea conceptelor și noțiunilor teoretice și receptarea lor în planul socialului, retorica discursului politic prin relevarea cu predilecție a gramaticii persuasiunii ca element fundamental al discursului politic ⁵.

Ne vom ocupa în continuare de câteva aspecte legate de componentele discursului politic. Naționalitatea, concept primordial în discursul politic al românilor transilvăneni revine cu insistență în reflecțiile postmemorandiste ale liderilor mișcării naționale ca o prelungire a dezbaterilor asupra acestei problematici din deceniile anterioare actului memorandist. În majoritatea demersurilor politice, naționalitatea este discutată în perimetrul libertății naționale sau în disjuncția îndelung uzitată în peisajul politic al epocii, dintre națiunea politică maghiară și națiuni nemaghiare și așadar, nepolitice, disjuncție care a îmbrăcat forme acute de manifestare în momentul promovării principiului și a ideii de stat maghiar odată cu epoca dualismului. Ideea de stat maghiar conjugată cu întregul cortegiu legislativ este ireconciliabilă cu principiul de naționalitate. Într-o epistolă publică din 1898, adresată rectorului Universității din Budapesta de către Dr. Vasile Lucaciu, realizată într-o notă polemică, vituperantă, se relevă faptul că în discursul politic se extrapolează “Ungaria polietică” și “ideea de stat

maghiar” vis-à-vis de “naționalitățile nemaghiare” existente doar în perimetrul “toleranței politice și mărinimiei” ⁶. Discursul politic rămâne, așadar, ancorat în dimensiunea lui pledantă, revendicativă. Conceptul de naționalitate este definit în starea tensionată existentă între enunțul legislativ (legea din 1868) și practica politică a cercurilor guvernante subordonată ideologicului, consacrat în expresia: “ideea de stat maghiar”.

Nu întârzie, însă, să apară în proximitatea actului și procesului memorandist reflexii teoretice mai pertinente, fapt ce denotă că evenimentele dintre 1892 și 1894 din cadrul mișcării naționale transilvănene au stimulat meditația politică românească. În 1894, într-o conferință ținută la Ateneul Român, intitulată Principiul de naționalitate, A.C. Popovici se validează ca un doctrinar profund și competent în contextul dezbaterilor teoretice ale momentului politic respectiv. Contribuțiile sale teoretice rămân exemplare prin ilustrarea oportunității convergenței dintre gândirea și acțiunea politică. Elaborările lui se disociază de cele realizate până atunci, prin discursul pozitiv, prin construcția teoretică detașată de nota strict pledantă, contextul politic rămânând doar un pretext în demersurile lui. Conștientizează necesitatea abordării principiului naționalității, de faptul că el este “motorul tuturor revendicațiilor naționale”. Beneficiind de un larg orizont teoretic recuperat din literatura europeană a filosofiei politice: Gumplovicz, R. Ihering, Luigi Palma, Mancini, Fichte, Bluntschli, care, din punct de vedere al sociologiei politice elaborează pentru prima oară conceptul de naționalitate, în lucrarea sa Della nationalità come fundamenta del dritto delle genti, (1851), prin care opune principiul naționalității imperialismului naționalist, suprasituându-l la nivelul dreptului internațional privat, se regăsește în demersurile teoretice ale lui A.C. Popovici privind naționalitatea și pledoaria pentru naționalitate în contextul proliferării naționalismului maghiar într-un teritoriu multiethnic. Deopotrivă, A.C. Popovici valorifică

sugestiile teoretice venite dinspre scrierile lui Bluntschli, reprezentant al liberalismului politic german de factură protestantă, angajat în serviciul realizării unității politice germane din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În aceeași sferă a orizontului ideatic, A.C. Popovici își adjudecă meditațiile lui Gumplovicz, asupra componentelor naționale și rasiale din scrierile acestuia de sociologie politică.

Analiza lui A.C. Popovici privind principiul de naționalitate pornește din secolul al XVIII-lea, când în preajma conceptelor de libertate și egalitate ale individului începe să se circumscrie libertatea și egalitatea comunităților sau a "individualităților sociale" ⁷, care, traversând epoca liberalismului și a revoluției din 1848 îi și consolidează dimensiunea sa națională astfel încât o "individualitate socială" devine naționalitate. În definirea conceptului de naționalitate, A.C. Popovici inventariază componentele sale: originea, limba, religia, moravurile, comunitatea politică și teritorială pe care le găsește însă insuficiente în relevarea caracterului specific al unei naționalități, optând, în spiritul ideilor lui Mancini, pentru componenta dinamică, vie, a naționalității și anume, conștiința națională.

O altă direcție a demersului său este interpretarea raportului stat-naționalitate, mai ales că programul politic românesc transilvănean memorandist și postmemorandist revine cu insistență asupra acestui aspect primordial în acțiunea politică românească. Evidențiază în geografia politică a Europei sfârșitului secolului al XIX-lea, două categorii de state: naționale și polinaționale, fapt ce îl determină să concluzioneze că naționalitatea și statul nu sunt identice, pentru că "dacă naționalitatea este cauza eficientă, iar statul efect al acestei cauze, naționalitatea este mai presus de formele de stat". Exemplul satutului politic al românilor transilvăneni este etalat ca un argument convingător în sprijinul acestei teze, recunoscând aici deopotrivă pe teoreticianul politic și omul acțiunii politice. Statul maghiar, arată A.C. Popovici, este "negațiunea naționalităților

românilor”, iar în acest caz patria sau statul nu este cel geografic, ci el se înscrie în perimetrul naționalității ca spațiu al conștiinței: “patria naționalistului adevărat este naționalitatea sa și teritoriul ei, fără considerații la hotare politice”⁸. Dacă într-o anumită etapă naționalitatea se manifestă în ipostaza defensivă, ea poate să depășească această fază și să evolueze spre o formă de stat pentru că “fiecare popor conștient de naționalitatea sa și locuind pe un teritoriu compact are dreptul de a se constitui, după propria sa voință, într-o formă de stat independent sau a se uni cu un alt stat pe baza comunității lor naționale”⁹. Există în aceste cuvinte expresia nedisimulată a unei opinii politice care prefătează o posibilă evoluție a mișcării naționale, o variantă a soluționării statutului politic al românilor transilvăneni, care, așa cum vom vedea, coexistă și cu alte variante propuse ulterior de A.C. Popovici. Tocmai de aceea discursul său politic, contradictoriu la prima vedere, ni se relevă din perspectiva unei recitiri imparțiale a doctrinei sale politice, este complex și concomitent adecvat climatului politic în care a trăit și pe care l-a perceput cu maximă acuitate. Se va impune, așadar, în evaluarea istoriografică vis-à-vis de personalitatea sa, introducerea amendamentelor și corectivelor cuvenite.

Evoluția naționalității spre o formă de stat este stimulată și accelerată, după opinia lui A.C. Popovici, de factorul extern, mai precis de aspirarea străină, “unitatea Italiei a fost accelerată de aspirarea austriacă și de veleitățile absolutiste ale papismului și ale micilor tirani din deosebitele regate și ducate italiene. Că unirea Principatelor Române s-a făcut mai ales în urma incongruenței jugului turcesc cu ideile liberale și egalitare, de care era animată falnica generațiune a Românilor din 1848 este îndeobște cunoscut”¹⁰.

Problema naționalității este reluată în același an, 1894 la un interval de câteva luni în preajma procesului memorandiștilor, pe care o discută într-o tonalitate mai pragmatică, și anume, în lucrarea Chestiunea naționalităților

și modul soluționării sale în Ungaria. Fără să abandoneze în totalitate demersul pur teoretic, el aduce noi interpretări conceptului de naționalitate, augmentând orizontul informațional cu cele mai noi achiziții teoretice din sfera filosofiei politice. Este suficient să amintim argumentația despre concepțiile organiciste ale dezvoltării edificiului social, ale lui I. Novicow și Emil de Laveleye, în viziunea cărora “naționalitatea rezultă din progresul civilizației” ¹¹. Convergență acestor perceptive teoretice, trebuie văzută asertiunea că naționalitatea în evoluția sa traversează la început o zonă a “individualizării” și apoi a integrării sale într-un spațiu genuin “prin atașarea sinceră către patria milenară” ¹².

Înrolându-se în exercițiul politic al epocii, A.C. Popovici circumscrie problematica naționalității într-o alternativă politică care se adresează întregului spațiu al imperiului austro-ungar, deoarece chestiunea naționalităților din Ungaria stă în raport cu cea din “Austria și cu cea a Orientului” ¹³. În discursul aferent acestui spațiu și timp se etalează cu insistență ideile de pangermanism, panmaghiarism, panslavism și daco-românism. Dacă germenii acestor concepte vin din perimetrul etnicului și al naționalității, ele îmbracă apoi forme endematice, devin tendințe politice care se confruntă în zona Europei Central-Orientale. A.C. Popovici sesizează faptul că în unele cazuri aceste tendințe politice își adjudecă și dimensiunea confesională, cum este în cazul panslavismului, ortodoxismul.

Alternativa federalismului ca soluție politică ad-hoc în rezolvarea problemelor naționalităților, A.C. Popovici o contrapune panslavismului privit ca un pericol iminent, concluzionând că se impune “sau o Ungarie federală, liberă și prosperă, sau o Ungarie robită panrusismului - tertium non datur, în marginile dualismului actual” ¹⁴. Alternativa federalismului o găsește oportună și Dr. Vasile Lucaciu în 1900, când arată că “singura condițiune a dezvoltării normale

a monarhiei habsburgice este confederațiunea popoarelor ce o alcătuiesc și această confederațiune, dacă e sinceră, trebuie să-și afle expresiunea în autonomia politică a aceluiași popoare”¹⁵.

Cu certitudine putem afirma că principiul naționalității a rămas consistența discursului politic a lui A.C. Popovici, cheia întregului său demers teoretic. Soluțiile politice pe care le-a avansat în rezolvarea problemei naționalității, chiar dacă n-au dobândit perenitate, au rămas ca oportunitate la nivelul epocii în care a trăit. Seducția pe care a exercitat-o asupra lui, dezbateră privind conceptul de naționalitate, l-a angajat într-o amplă și documentată analiză dedicată civilizației moderne și intitulată Naționalism și democrație, unde își asumă nedisimulat poziția partizană a filosofiei naționalității vis-à-vis de elaborările “tuturor somităților filosofiei politice și savante ale democrației și ale civilizației sale cosmopolite”¹⁶.

Venind dinspre alte orizonturi teoretice, Vasile Goldiș, în 1919, susține o conferință privind problema naționalității. Delimitarea acestui concept, în spiritul lecturilor aparținând politicianului social-democrat Otto Bauer, se plasează în zona spiritualității, prin naționalitate Vasile Goldiș înțelege o colectivitate exclusivă a caracterelor pentru că “descendența, omogenitatea teritoriului locuit, limba și religia nu țin de cuprinsul noțiunii de naționalitate”¹⁷. El sesizează distincția dintre națiune și naționalitate, cea din urmă fiind componentă a celei dintâi, care se relevă ca o noțiune polisemantică, încorporând dimensiunea etnicului, politicului, juridicului. Naționalitatea, în viziunea lui Goldiș, intră în circuitul dezbaterilor istorico-politice, începând cu secolul al XVIII-lea, el găsiind oportun să facă în acest sens un excurs istoric privind noțiunile de “datio”, “populus”, “plebs” în cadrul realităților istorice transilvănene.

Discursul politic circumscris conceptului de naționalitate este sensibilizat în permanență de derularea evenimentelor politice, de metamorfozele climatului politic intern și internațional. Modificările și redimensionările operate în

abordarea problematicii naționalității sunt, așadar, contaminate de evoluția faptului politic. Vasile Goldiș, în 1912, afirma că situația internațională prilejuită de războaiele balcanice modifică proiecția asupra problemei naționalităților: “Noua amplasare a statelor balcanice, modificarea condițiilor lor teritoriale și a aporturilor lor de forțe ne dictează și o nouă orientare în administrarea problemei naționalităților”¹⁸. Același impact îl sesizează și Iuliu Maniu în 1913, când eșecul politicii externe a coroanei austro-ungare în Balcani reclama o potențare a libertății naționale a românilor în “întregimea drepturilor ce li se cuvin”¹⁹. Din această perspectivă, discursul politic asupra naționalității, degajat din perimetrul acțiunii politice interne, cu privire specială asupra reluării tratativelor dintre liderii politici români și guvernul Tisza Istvan în 1913, precum și din climatul internațional favorizant, cristalizează un moment referențial în evoluția de la autonomia etnică la autonomia politică și la autonomia de stat. Dacă naționalitatea a fost până acum înscrisă în acțiunea și gândirea politică ca o noțiune defensivă, din acest moment ea se revendică exclusiv ca element potențial de prim ordin în afirmarea dreptului de autodeterminare.

Încorporat în planul acțiunii politice, al “realpolitikului”, conceptul de naționalitate este asociat în discursul politic cu ideea de partid privită ca formă de expresie politică a naționalității, cu raportarea problemei naționalităților la sistemul legislativ aferent. Naționalitatea își găsește exprimări, așadar, în dezbaterile politice parlamentare și extraparlamentare, în detrimentul dezbaterilor pur teoretice, de factura eseului politic.

Invocarea naționalității este insistentă în disputa dintre garanțiile constituționale și realitățile politice, economice, culturale, confesionale. De altfel, întreaga luptă politică a naționalităților din imperiu se înscrie acestei dispute, acestei incompatibilități dintre garanțiile constituționale și practica politică. Naționalitatea este revendicată cu predilecție în

dimensiunea ei politică, în acord cu programul conferinței din 1905 de la Sibiu, când se propunea ca obiectiv principal recunoașterea “poporului român drept o naționalitate politică constituită în stat”. În primul său discurs rostit în Parlament la 21 mai 1906, Iuliu Maniu, în calitate de reprezentant al Partidului Naționalităților, numit și Clubul Parlamentar al Naționalităților, afirma că existența naționalității este exclusiv legată de ideea de partid, ca formă exponențială a validării politice a naționalității. Naționalitatea este consistența programului politic al partidelor nemaghiare din Parlament. Partidele constituite pe criteriul etnic sunt o evidență irecuzabilă. Astfel, Iuliu Maniu arată că “existența partidelor nu se poate discuta și nu se poate discuta nici dreptul lor de a se valida. Noi vă vom documenta dumneavoastră cu fapte că existăm ca partid și ca atare nu vom înceta a promova binele națiunilor noastre și a patriei”²⁰.

În spiritul doctrinei tradiționale a mișcării politice românești transilvănene, Iuliu Maniu reia problematica naționalității la Conferința națională de la Sibiu din 1910 și asociază libertății naționalitatea, exprimate atât la nivel de individ, cât și la nivel de comunitate²¹.

O altă componentă a discursului politic din perioada postmemorandistă este aceea a reprezentării politice ca principiu fundamental al acțiunii și exercițiului politic. Discuțiile asupra acestei componente trebuie să încorporeze mai întâi o direcție internă, organizatorică în cadrul mișcării naționale, conjugată apoi cu cea externă a reprezentării în administrație și în Parlament. Formele organizatorice ale mișcării politice românești transilvănene: partid, cercuri și cluburi electorale exprimau implicit aplicarea principiului reprezentării politice și aceasta în condițiile în care partidele politice constituite pe criteriul etnic nu beneficiau de o garanție legală, ele fiind doar în perimetrul legii electorale. Interzicerea PNR în 1894 sensibilizează elita politică românească pentru găsirea unor strategii noi, în primul rând cea a activismului parlamentar, care urma să

instituționalizeze mișcarea la nivelul unor cluburi care funcționau în timpul sesiunilor parlamentare și care, ad-hoc, conferă legalitatea partidului ²². În perioada imediat următoare Memorandului, principiul reprezentării politice nu se detașează ca un element distinct în discursul politic, el rămânând încorporat în cel al naționalității, al libertății naționale, în raportul naționalitate-ideea de stat maghiar, deși în actul memorandist este atacată legea electorală și în special censul electoral care îngreădea posibilitatea de reprezentare politică a românilor.

Principiul reprezentării politice se relevă în primul rând în contextul acțiunii de organizare politică, mai exact în negarea sistematică de către autorități a dreptului de organizare pe baze politice. În 1896 se reia cu insistență acțiunea pentru recunoașterea organizării politice pe baze reprezentative a mișcării naționale românești. Reprezentarea politică este abordată în limitele stabilite de dispozițiile autorităților care fixează pe de o parte dreptul de organizare în partid pentru alegeri, iar pe de altă parte, dreptul de “reuniuni pentru o acțiune mai mare”, fapt ce necesită programe și statute aprobate de ministerul de interne și pentru care pledează Ioan Rațiu, președintele PNR-ului, în mai 1896. “Reuniunea cu acțiune mai mare” ca aspect de reprezentare politică este dezavuată de către autorități prin legi organice deoarece, în condițiile existenței “națiunii maghiare unitare indivizibile”, se exclude “să se poată organiza pe baze de rasă ori națională cu excluderea acelei părți a cetățenilor care nu aparține rasei ori naționalității lor” ²³.

Reprezentarea politică presupune o recunoaștere în dreptul public a naționalității române, fapt ce este neconstituțional conform prevederilor legale. Orice tentativă de organizare politică, luând doar ca exemplu convocarea de către Ioan Rațiu, în mai 1896, a membrilor conducerii PNR, este obstrucționată dinspre aceste reglementări constituționale care interzic reprezentarea politică pe criterii etnice. “Adunarea convocată de Dvs., se arată în adresa

primarului Sibiului de către Ioan Rațiu, nu e o adunare de popor pentru că numai pe români îi convoacă, scopul adunării după cum apare din înștiințare, tinde a scrie locuitorilor de limbă română a Ungariei personalitate de drept public”²⁴.

Reprezentarea politică încorporează și pe cea administrativă la nivel local. În intervențiile parlamentare ale deputaților români se reclamă în permanență excluderea românilor din funcțiile administrative. Astfel, deputatul Nicolae Șerban, în ședința din 4 decembrie 1895, incriminează scoaterea românilor din funcțiile comitatense ale Făgărașului²⁵. Reprezentarea românilor în zona administrației este cenzurată de autoritatea comitaților supremi, elemente remanente ale “corpus politicum”-ului medieval, aflate în contradicție cu garanțiile constituționale. Reprezentarea ca delegare de autoritate este, așadar, infirmată de autoritatea anacronică a comitelui, care, fiind un “officium nobile” este o funcție recompensă pentru cei care aduc servicii patriei. Contradicția rezidă așadar între reprezentare ca o determinare constituțională, electivă și o autoritate numită sau omologată în sens feudal. Reprezentarea politică a naționalităților intră în acest fel cu acel “corp politic” feudal maghiar, care nu avea destulă forță să nască un cadru istoric a unei naționalități de stat, dar a avut suficientă forță pentru a menține ficțiunea unei naționalități de stat, care există doar la nivelul stărilor”²⁶.

După 1900, principiul reprezentării politice este reluat în dezbaterile parlamentare cu o argumentație ce dovedește o admirabilă suplete și cazuistică a discursului politic. Revelatoare în acest sens este intervenția deputatului Dr. Aurel Vlad din 8 iulie 1903 când, la remarcă deputatului Bakonyi Samu, în care se arată că naționalitățile “nu au drept separat reprezentativ”, aduce argumentul dreptului civil ca determinare ineluctabilă a dreptului politic: “Naționalitățile sunt cetățeni ai statului maghiar și astfel ca cetățeni de stat maghiar au și drepturi politice”²⁷.

Tentativele numeroase ale autorităților de a obstrucționa reprezentarea politică a românilor își găsesc forme variate de exprimare. În această strategie se înscrie și apelul pe care autoritățile maghiare îl fac la reprezentanții bisericilor românești ortodoxă și greco-catolică pentru relansarea dialogurilor politice în perioada de relații tensionate între guvern și reprezentanții românilor, cum au fost cele din 1910 și 1913. Exista, așadar, o vădită tendință de substituire a reprezentării politice cu reprezentarea confesională.

În evoluția vieții politice din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, conceptul de reprezentare politică primește noi valențe vis-à-vis de eșecul mișcării memorandiste. În opoziție cu un sistem parlamentar care exclude reprezentarea politică pe criterii etnice, naționalitatea română, slovacă și sârbă recurg la instituirea, începând cu 1895, a unui congres al naționalităților care să funcționeze ca o instituție reprezentativă nemaghiară. Dincolo de aspectul strict organizatoric al acestui demers sesizăm o veritabilă metamorfoză a discursului politic, care trebuie să se concentreze nu doar asupra modalităților suplicante, petiționare în lupta politică, ci și în perimetrul unei ofensive concertate pentru cucerirea drepturilor politice. Se constată, așadar, o diminuare a distanței dintre discursul politic revendicativ și acțiunea politică propriu-zisă. Abandonarea gravaminelor politice în favoarea acțiunii politice este deopotrivă consecința radicalizării în urma proceselor liderilor politici memorandiști, a mișcării naționale românești transilvănene. Așa cum se menționează în convocatorul congresului-naționalităților, mișcarea politică trece într-o altă etapă: “trebuie să ne organizăm astfel noi toți care avem aceleași drepturi de apărare, încât să ne putem prezenta în fața adversarului nu ca reclamanti care cerșesc drepturi la bunăvoința cuiva, ci ca factori care se luptă conștient că i se cuvin și care e destul de puternic ca să și le cucerească”²⁸. Pe de o parte se redimensionează conceptul de reprezentare politică la nivelul unor organisme exponențiale ale

naționalităților nemaghiare, iar pe de altă parte, discursul politic își adjudecă accentele pragmatice ale “realpolitik”-ului. Nu întâmplător, peste câțiva ani, în orizontul teoretic al mișcării politice românești, apare cartea lui Păcățian, intitulată Principiile politice, o traducere de F. de Holtzendorf, cu destinația expresă, așa cum menționează autorul român, “pentru viața noastră politică”²⁹.

Una din modalitățile cele mai des revendicate pentru realizarea unei reprezentări politice adecvate era pledoaria în discursul politic contemporan pentru introducerea votului universal, direct și secret. Formulată explicit în cuprinsul Memorandului privind anacronismul censului electoral, votul universal primește noi formulări la Congresul naționalităților din 1895, și anume, la punctul 9 al rezoluției emise la acest Congres, pentru că mai târziu, la 1905, în cadrul conferinței naționale de la Sibiu, se accentuează dreptul de reprezentare politică a națiunii române în funcție de “importanța politică ce o are ca după număr a doua naționalitate din țară”³⁰. Conferința de la Sibiu din 1905 coincide cu debutul tacticii activiste în mișcarea națională română, care, în primul rând, se prevealează de necesitatea reprezentării politice. La Conferința Națională ținută tot la Sibiu, în 1910, se arată că problema votului universal ca o condiție sine qua non a reprezentării politice este în același timp problema cardinală a vieții politice a țării³¹. Introducerea votului universal ar consolida reprezentarea politică în Parlament a naționalității române, iar în condițiile votului censitar “numai 14 deputați s-au putut alege, când după numărul nostru și statistica oficială care cum se compune ne este tuturor cunoscut - fiind noi peste trei milioane, după cota de 30.000 de locuitori adoptată ca bază unui mandat în legile de la 1848, ar trebui să avem 100 de deputați. De această dreaptă reprezentare a poporului românesc le este frică șovinștilor dușmani ai votului universal secret și după comune”³².

O altă componentă a discursului politic este confesionalitatea. În dezbaterea acestui concept s-au urmărit

În primul rând problemele autonomiei bisericești, confesionale, problemă care avea deosebite conotații politice. În 1903 Augustin Bunea definea în următoarele cuvinte autonomia bisericească: "autonomia este însăși neatârnamarea canonică a bisericii românești unite ori neunite de la orice putere lumească și de la orice altă biserică particulară din țările coroanei ungare și dreptul ei de a se ocârmui după canoanele generale ale bisericii și după statutele sale proprii. În înțeles mai larg și în accepțiunea de astăzi a cuvântului, autonomia cuprinde nu numai independența canonică amintită, ci și participarea elementului mirean la administrarea afacerilor materiale, fundamentale și școlare ale bisericii" ³³. Autonomia presupune, așadar, pe lângă o nondeterminare canonică și una de ordin politic și național. Deci, confesionalitatea își revendică și dimensiunea autonomiei laice. În 1897 și 1899 sinodul bisericii greco-catolice din Transilvania se pronunță pentru autonomia bisericii greco-catolice românești vis-à-vis de ingerințele bisericii catolice de rit latin din Ungaria, prin care se încerca arondarea bisericii românești la ierarhia romano-catolică din Ungaria. În acest sens sunt invocate ca argumente de drept canonic pentru salvarea autonomiei bisericii greco-catolice românești sinodul ecumenic de la Florența din 1439, care stipula prezervarea drepturilor și privilegiilor bisericilor greco-unite, precum și diploma unirii religioase din 1689 și bula papală "Ecclesiam Christi" din 1853. În al doilea rând, discursul politic privind confesionalitatea se centrează pe ideea identității etnice, naționale a bisericii românești. În 1904, cu prilejul proiectului de lege școlară a lui Berzeviczy, ierarhii celor două biserici românești, ortodoxă și greco-catolică, iau o atitudine foarte tranșantă vis-à-vis de tendințele acestui proiect de lege de a introduce limba maghiară în școlile confesionale. Astfel, mitropolitul Ion Mețianu, la ancheta convocată la Budapesta cu ocazia discutării acestui proiect de lege, arată: "Bisericile ortodoxe răsăritene sunt biserici naționale și chiar legile fundamentale

ale patriei recunosc biserica mea ca biserică greco-orientală română. Nu numai limba liturgică, ci limba dătătoare de viață este pentru această biserică limba românească”³⁴. Legea Aponyi din 1907 a determinat aceeași solidarizare a celor două biserici privind salvarea identității naționale a bisericilor românești. Împotriva prevederilor acestei legi, mitropolitul Victor Mihaly arată că această lege contravine legii fundamentale a naționalităților din 1868 care stipula că “toate acele legi care asigură libertatea autonomică, culturală și confesională a diferitelor biserici din Ardeal, nu numai că se mențin dar se și extind și asupra bisericilor române greco-catolice, precum și asupra bisericii greco-orientale”³⁵. Un moment dramatic în lupta pentru apărarea confesionalității structurată pe criteriul autonomiei și identității naționale a bisericii îl constituie momentul Haidudorog din 1912, când mai multe parohii românești din nord-vestul țării au fost integrate cu forța la episcopia maghiară din Haidudorog. Această malefacțiune a autorităților maghiare de a știrbi autonomia bisericii greco-catolice și identitatea ei națională este, în cele din urmă, o ingerință a politicului în treburile confesionale: “episcopia greco-catolică maghiară este o creațiune pur politică care nu are de a face nimic cu sentimentele religioase... Această instituție are să servească pentru scopuri politice și mai ales să stea în slujba ideii de stat maghiar, ceea ce este cea mai nepatriotică și cea mai imorală tendință”³⁶.

Reconstituirea discursului politic românesc de la Memorandum la Marea Unire prin relevarea câtorva din componentele sale, ne oferă șansa unei evaluări adecvate privind complexitatea acțiunii și gândirii politice românești transilvănene.

NOTE

1. Pe un teorie a textului, București, 1980, p. 280.
2. Ibidem, p. 276.
3. Collovad, A. Sawicki, F. Le populaire et la politique, în “Politix”, Paris, 1991, nr. 13., p. 7.

4. Brelot, C., Le Château face au vote paysan (1800-1822), în "Politix", Paris, 1991, p. 15.
5. Le Bon, G., La psychologie politique, Flammarion, Paris, 1921, p. 136.
6. Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru unirea românilor, Ed. Dacia, Cluj, p. 223.
7. Popovici, A.C., Principiul de naționalitate, București, 1894, p. 6-7.
8. Ibidem, p. 17.
9. Ibidem, p. 21.
10. Ibidem, p. 23.
11. Popovici, A.C., Chestiunea naționalităților și modul soluționării sale în Ungaria, Sibiu, 1894, p. 4.
12. Ibidem, p. 6.
13. Ibidem, p. 47.
14. Popovici, A.C., Naționalism sau democrație, București, 1910, p. 6.
15. Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru unirea românilor, Ed. Dacia, Cluj, p. 251.
16. Popovici, A.C., op. cit., p. 8.
17. Goldiș V., Despre problema naționalităților, București, 1976, p. 90.
18. Ibidem, p. 141.
19. Maior L., Mișcarea națională românească din Transilvania 1890-1914, Cluj, 1986, p. 139.
20. Maniu Iuliu, Trei discursuri, Ed. Anima, București, 1991, p. 18.
21. Stoica G., Conferința națională ținută la Sibiu în 5 aprilie 1910, Sibiu, 1910, p. 51.
22. Maior L., op. cit., p. 48.
23. Păcățianu T., Cartea de Aur, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 794.
24. Ibidem, p. 794.
25. Ibidem, p. 48-49.
26. Szücs I., Les trois Europes, Paris, 1985, p. 108.
27. Păcățianu T., Cartea de Aur, vol. VIII, Sibiu, 1915, p. 111.
28. Idem, Cartea de Aur, vol. VII, Sibiu, 1915, p. 786.
29. Idem, Principiile politice, Sibiu, 1899, p. 5.
30. Idem, Cartea de Aur, vol. VIII, Sibiu, 1915, p. 171.
31. Ibidem, p. 14.
32. Ibidem, p. 13.
33. Bunea A., Discursuri, Blaj, 1903, p. 283.
34. Păcățianu T., op. cit., p. 153.
35. Ibidem, p. 634.
36. Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român 1848-1918, București, 1989, p. 375.